

Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları

Bülent Çelik*

Özet

Bu çalışma Osmanlı Askeri sistemi içinde yer alan ancak üzerinde pek durulmamış ve diğer askeri birliklerle karşılaştırıldığında küçük bir topluluğu kapsayan ve üstelik muharip olmayan bir grubu, ordularını ya da ordu esnafını ele almaktadır. Günümüzde özellikle Osmanlı askeri yapısı, teknolojisi ve lojistiğine yönelik bilimsel çalışmalarda bir artış gözlenmektedir. Çeşitli yıllara ait askeri seferler, sefer lojistiği, ordu yapısı, taktikler ve savaş araç gereçlerindeki değişimler ya da tek başına savaşlar bilimsel bir gözle değerlendirilmekte, neden-sonuç ilişkileri kurulmaya çalışılmaktadır. Orducu esnafının Osmanlı savaş aygıtındaki yeri ve önemini ele alacak bir çalışma makale boyutunu aşacak düzeydedir. Kısmen de olsa bu çalışmamızda, sefer sırasında Osmanlı ordusunun çeşitli ihtiyaçlarını gideren ve orducu adıyla seferde istihdam edilen lonca üyeleri ve üretimleri hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Sefer Organizasyonu, Lonca, Orducu Esnafı, Usta.

Functions of Military Artisans in the Ottoman Campaigns

Abstract

This study treats, a long neglected unit, the orducu or military artisans who were a part of Ottoman military system but compared to other military regiments were a rather small and besides a non-combatant group. Nowadays, it can be observed that, studies on the Ottoman military structure, technology and logistics are increasing. Military campaigns of various years, campaign logistics army structure, tactics and developments in the military apparatus or uniquely the wars are being evaluated and cause-resul trelations are tried to be determined A study that investigate the status and importance of the orducu artisans with in the Ottoman military machine is much broad than the scope of an article. This study, though for from beign a complete treatment, aims to investigate guild members, and their productions who supplied the various needs of the Ottoman Army and were employed in the campaigns under the name of Orducu (military artisans).

*Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, bcelik@adu.edu.tr. (Makale Gönderim Tarihi: 01.03.2018; Makale Kabul Tarihi: 09.04.2018) (ORCID ID: 0000-0002-3882-7877).

Keywords: Ottoman Empire, Campaign Organization, Guild, Military Artisans, Craftsman.

Giriş

Osmanlı fetih siyasetinde kullanılan ve askeri sistemin kuruluşu ve olgunlaşması sırasında savaş alanlarında görülen askeri sınıflar çok çeşitlidir ve etkin kullanıldıkları zamanlarda seferlerdeki başarı etkinlikleriyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Büyük sayıdaki askeri birliklerin çok uzun mesafeleri aşarak ulaştıkları savaş alanlarında yapılan savaşların tarihte kolaylıkla fark edilir olmaları çok doğal bir tarihsel olgudur. Oysa o savaş kadar önemli bir diğer olgu da o noktaya birliklerin ulaştırılabilmesidir. Batı ve Doğu'ya yaptıkları seferlerde Osmanlı askerleri zaman zaman çok kötü koşullarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. İşte bu noktada Osmanlı seferlerini düzenleyen görevlilerin çözmeleri gereken pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti ne kadar büyük ve zengin kaynaklara sahip olursa olsun dönemin ulaşım teknolojisi, coğrafya ve iklim gibi etmenler askerlerin lojistik desteklenmelerine olumsuz etkide bulunmaktadır. Osmanlı askeri daha düşmanla karşılaşmadan önce bu olumsuzluklarla mücadele etmek zorundadır. Küçük çapta akınların yerini büyük askeri seferlerin almaya başladığı XIV. yüzyılda, askeri zaferlerle birlikte giderek daha uzak mesafelere sefere eşmeye başlayan Osmanlı ordusunda lojistik sorunlar da görülmeye başlanmıştır. Özellikle orduda sefere katılan çeşitli askeri sınıfların sefer boyunca ihtiyaçlarının karşılanması için tüm topluma, resmi görevli üretici ve vergi mükellefi halka çok büyük görevler düşüyor, devletin seferin lojistik alanlarında ihtiyacını hissettiği uzman açığı kendini hissettiriyordu. Osmanlı seferleri çok ustalıkla planlamalar gerektiren, büyük sayıda askerlerin katılımının devletçe sağlandığı organizasyonlardı. Çalışmamızın amacı bir kurum olarak çeşitli Osmanlı kentlerinden oluşturulan ve Orducu esnafı olarak adlandırılan lonca mensuplarının seferlerde Osmanlı askerlerinin ne türden ihtiyaçlarına cevap verebildikleri ve bu uygulamaların seferlerdeki etkilerinin neler olduğunun saptanmasıdır.

Osmanlı Seferleri Hakkında Bir Değerlendirme ve Orducu Esnafı

Osmanlıların ilk dönemlerindeki askeri yetkinlikleri, gelecek dönemlerle karşılaştırıldığında çok yetersizdir. Uçtaki Bizans kentlerini

ele geçirmek için uzun kuşatmalar ve sabırlı görüşmeler gerekmektedir¹. Henüz bu alanda tecrübesiz ve gerekli uzman, araç ve gereçlerden yoksun olan Osmanlı askeri sistemi özellikle Rumeli'ye geçtikten sonra ve Anadolu'dan katılımlarla büyümüş ve rakip devletlerin çekindiği bir güç olmaya başlamıştır. XIV. yüzyılın ortalarından itibaren dişli rakiplerle büyük askeri mücadelelerin görülmeye başlanması, Osmanlı seferlerinin Anadolu'dan giderek uzak hedeflere yönelmesi bu büyük organizasyonları yapanları bazı önlemler almaya itmşti.

Osmanlı seferlerinin devlet açısından en önemli sorununu ordunun iaşesi meselesi oluştuyordu. Sayıları yüz binleri bulan geniş askeri birliklerin yanında, orduda yük ve binek hayvanlarının beslenmesi için bol miktarda zahire ihtiyacı duyulmaktaydı. Bu ihtiyaç Osmanlı hazinesi üzerinde büyük bir mali yük meydana getiriyordu. Merkezi yönetim tarafından devlet hazinesinin masrafını azaltmak, aynı zamanda ordu iaşesini karşılamak amacıyla zahire temin yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemlerin temelini devletin zaruret halinde halktan her türlü hizmet ve yardım isteme yetkisini ifade eden "avarız-ı divâniye" yükümlülüğü oluştuyordu².

Osmanlı Devleti'nin başlangıçta deprem, salgın hastalık, savaş, kıtlık gibi olağanüstü durumlarda, sonradan her yıl düzenli olarak topladığı avarız vergisinde esnafın da payı bulunmaktaydı. Bunlar; pazara gelen mallardan ödedikleri bağlar, han sahipleri ve kiracılarının ticari eşyalarından alınan her türlü resimler, dükkân kiralari ve bu grupların

¹Rudy Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*. Çeviren: Müfit Günay. İmge Kitabevi Ankara 2000, s. 73.

²Rhoads Murphey, *Osmanlı Ordusu ve Savaş 1500-1700*. Çeviren: M. Tanju Akad. Homer Kitabevi, İstanbul 2007, s.108-109; Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 119; Ömer İşbilir, *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 11-12; Uğur Kurtaran, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Turkish Studies*, c. 7, sa.4, 2012, s. 2269-2286; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyıl'da Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Yayınları Ankara 1995, s.97.

kendi aralarından çıkardıkları orduların aynî olarak yerine getirdikleri orduculuk hizmeti ya da nakdî ödedikleri ordu akçesi oluşturmaktadır³.

Sefere katılan bu büyük sayıdaki askeri birliklerin ihtiyaç duyabilecekleri mal ve hizmetin, gerekli yer ve zamanda sağlanabilmesi, bu işleri planlayan devlet adamları ve yerel yetkililerin uğraşmak zorunda kaldıkları en büyük problemlerdendir. Bu lojistik hizmetin bir kısmı, bu çalışmamızın konusunu oluşturan, bazı kentlerdeki lonca mensuplarının karşılanmaya çalışılmış, orducu esnafı olarak adlandırılan bu ustalar sefer sırasında orduda yer alarak hizmet ve üretimlerini seferde görev alan askerlere sunmuşlardır.

Orduculuk görevi hizmet ve nakit ödeme yoluyla, iki şekilde yerine getirilmektedir. İlkinde başkent İstanbul'dan seferde görev alacak loncalar ve bu loncalara mensup orducu sayısını belirten bir emirle gelen ve "ordu ağası" ya da "orducubaşı" olarak adlandırılan bir görevli, yerel kadı ve lonca ileri gelenlerin katıldıkları bir toplantıda istenen sayılar belirlenmekteydi. Loncaların çıkaracakları usta sayıları belirlendikten sonra kimin, hangi ustanın sefere gideceği artık loncanın kendi iç meselesiydi ve bunu aralarından yaptıkları tercihlerle yapıyorlardı. Bu seçimlerde işinin ehli ve fiziksel olarak iyi durumda olmak devlet tarafından aranan niteliklerdir. Seferler gayet zorlu geçtiğinden askerlerde aranan fiziksel şartların lonca ustalarında da aranması doğaldır. Bu yüzden yaşlı ustaların eğer kendilerine destek olacak yakınları ya da yardımcıları yoksa bu tür askeri hizmetlerde görev almaları düşünülmemelidir⁴. Bir çadır (hayme) altında aynı kentten gelen ve aynı işkoluna mensup esnaf, seferlerde kurulan ordu pazarlarında askerlerin alış veriş yapmalarına olanak tanıyacak bir biçimde onlarla beraber yürüyor, sefer süresince beraber yaşıyor ve askerlerin katlandıkları pek çok güçlüğü esnaf da göğüs geriyordu.

³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, Cem Yayınevi İstanbul 1995, c.1, s. 410.

⁴ Ancak iş başa düştüğünde ordugâhta bulunan ordular da birer asker gibi düşmana karşı savaşabilmektedirler. 1596'da Haçova savaşında ordugâha kadar ilerleyen Avusturya birlikleri yağmaya dalınca onlara karşı cansiperane mücadele edenler ordularlardı. Feridun M. Emecen, "Haçova Savaşı 1596", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* içinde, Timaş Yayınları 2. Baskı İstanbul 2011, s. 233-234.

Merkezi yönetimle loncalar arasındaki iş birliğini sağlayan resmi görevli ise kadıdır. Kadı, orducubaşı tarafından merkezden getirilen emrin eline ulaşmasından sonra başkasına havale edemeyeceği bir görevle karşı karşıya kalmaktadır. Bu görevin doğrudan Kadı'nın sorumluluğuna bırakılması, orducu seçiminin önem ve güçlüğü'nün bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Seçilen ustalara mensubu oldukları lonca tarafından sefer süresince kullanmaları için sağlanacak sermaye miktarları da yine bu toplantıda belirlenmekteydi⁵.Sefere gidecek ustalara verilen bu sermaye loncanın diğer üyeleri arasından toplanıyordu. Bu sermaye sefer sırasında yapılacak üretim için gereken malzemenin temin edilmesinde kullanılacaktı⁶. Ancak sefer zamanı uzar ve seferden vazgeçilirse ordular kendilerine lonca tarafından temin edilen bu sermayeyi geri ödemek durumundaydılar. Böyle bir durum 14 Rebiülevvel978/16 Ağustos 1570 yılında meydana gelmiş, seferin iptal edilmesi üzerine ordulara sermaye sağlayan lonca üyeleri verdikleri akçeleri geri istemişlerdi. Ordular şehir dışına çıkarak çadırlarını kurdukları andan itibaren lonca üyelerinin sermayeleri geri istemek gibi bir haklarının kalmadığını iddia etmiş olsalar da yönetim bu mazeretin ancak sefer sona erdikten sonra geçerli olduğunu, ancak bu kez seferden vazgeçildiğini ve orduların lonca üyelerinden topladıkları akçeleri geri ödemek zorunda olduklarına yönelik bir karar almıştı⁷.

Bazen lonca üyeleri işi sağlama almak amacıyla mahkemeye giderek orducu olarak tayin edilen usta ile aralarında bir sözleşme dahi yapıyorlardı. 19 Rebiülevvel 989/23 Nisan 1581'de Bursa bakkallar pazarbaşı Hacı Ahmed bin Yusuf, yemişçiler pazarbaşı Mehmed bin Mahmud, şerbetçiler kethüdası Cihan bin Ahmed ve helvacılar kethüdası Hacı Sefer bin Murad, mahkemeye gelip orducu olarak görevlendirilen bakkal Ali bin Hamza ve oğlu Bekir'e, aralarında topladıkları 12000 akçeyi teslim ettiklerini, bu paranın mahkeme

⁵ Gilles Veinstein, "Du Marche Urbain Au Marche du Camp: L'institution Ottomane des Orducu", *Dans Mellanges Professeur Robert Mantran*. Derleyen: Abdel Jelil Temimi. Zaghouan 1988, s.309.

⁶ Murphey, *a.g.e.*, s. 116'da 1570-1571 Kıbrıs seferine katılan bir bakkalın 4000, bir cerrahın 7000 ve biri Basra'dan diğeri Tunus'tan gelerek sefere katılan iki tüccarın 10000'er akçelik sermayeye sahip olduklarından söz etmektedir.

⁷ B.O.A MD 14/357, s. 251.

tarihinden itibaren yüz gün süreyle onda duracağını, sefer açılır da giderse bir akçe dahi istemeyeceklerini ancak sefere gidilmeyecek olursa 4000 akçesini harcadığı malzemeye sayıp gerisini ödemesi gerektiğine dair bir sözleşme yapmışlardı⁸.

İkinci olarak orduculuk görevi, merkezi devletin talebi doğrultusunda hizmet karşılığında yapılan nakit ödeme şeklinde yerine getirilmektedir. Özellikle XVII. yüzyıl' da Osmanlı askeri sistemindeki değişimler, gerek silahlı yeniçerilerin gerekse ücretli profesyonel askerlerin orduda giderek ağırlık kazanmaları ve savaşlar için yapılan askeri harcamaların artması ekonomik anlamda devletin nakde olan ihtiyacını arttırmıştır⁹. Tımarların iltizama dönüştürülmesi, para taşıyıcıları yoluyla yapılan devalüasyonlar bu nakit sıkıntısının yansımalarıdır. Doğal olarak vergi karşılığı olan bazı hizmetlerin nakde dönüştürülmesi bu ekonomik değişimlerle uyumludur. Ancak öte yandan devlet orduda istihdam etmek zorunda olduğu lonca mensuplarına halen şiddetle ihtiyaç duymaktadır. İşte bu birbirinin açmazı gibi görünen iki durum orducu temininde bazı değişiklikleri gündeme getirmiş, XVIII. yüzyıl 'da sadece İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinden hizmet için orducu istenirken, diğer bazı kentlerden hizmet yerine nakit ordu akçesi talep edilmeye başlanmıştır¹⁰. Bu karar değişikliğinde sadece merkezin kendi tercihleri rol oynamamış olmalıdır. Ordugâhta askeri birliklere sunulan mal ve hizmetlerin bedelleri gündelik hayattakilere göre daha ucuz olmalıdır. Bu fiyatlar devlet tarafından belirlenmekteydi. Üstelik ordu düşman bölgelerde yol almaya başladığında gerekli üretimi yapabilmek için hammadde bulmak da giderek pahalı hale gelip, zorlaşmaktaydı. Bu durum ekonomik anlamda güçlü mali yapısı olan loncalara gereksinim duyulmasına yol açmıştır. Asker ve hayvanların özellikle yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması son derece önemli olduğundan fiyat

⁸ Bursa Şer'iyye Sicilleri A.113, s.97a.

⁹ Osmanlı ordusunda yıllara göre yeniçeri sayısındaki artış için Gábor Ágoston, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*. Yayına Hazırlayan Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 73'deki tablo.

¹⁰ XVI. yüzyıl'da bu üç büyük Osmanlı şehri dışındaki şehirlerden de aynı orducu hizmeti istenmekteydi. Örneğin Tire için B.O.A. MD 44/491, s.230, B.O.A. MD 59/187, Balıkesir için B.O.A.MD 73/972, s.440, Giresun için B.O.A.MD 58/184, s.63, Ankara için Ergenç, a.g.e., s.97, Üsküp, Selanik ve Felibe için B.O.A. MD 35/590, s. 236.

dalgalanmalarından etkilenmeyecek, büyük sermaye sahibi ordular ancak bu üç büyük Osmanlı şehrinde temin edilmeye çalışılıyordu. Diğer küçük şehirlerin sahip oldukları pazar ve kazanç olanakları bu üç büyük şehirle mukayese dahi edilemezdi.

Osmanlı Loncalarında Yamaklık

Ancak orduculuk görevi ister hizmet isterse nakit akçe ödenerek yerine getirilsin Osmanlı lonca işleyişi ile ilgili bu çalışmayı hazırlarken fark ettiğimiz önemli bir durum bulunmaktadır. Ordu istenen loncalara, ordu istenmeyen ve az çok yakın iş kollarında üretim yapan diğer bazı loncalar yamak olarak yazılmaktadırlar.

Yamak olarak ordu çıkaracak loncaya bağlanan bu loncalar yamak yazıldıkları loncaya ordu çıkarması için para yardımıyla bulunmak durumundaydılar. Örneğin 5 Muharrem 988/21 Şubat 1580'de Bursa'dan ihraç edilecek ordu esnaf arasında bulunan ekmeçilere muavenet eden uncuların, eskiden olduğu gibi bu yılda da yardımda bulunmaları istenmekteydi¹¹. Ancak hangi loncanın kime yamak olarak yazılacağı, ne kadar ödeme yapacağı konusunda mahkemeye yansımış örnekler de bulunmaktadır. Örneğin 2 Cemaziyelahir 1002/23 Şubat 1594'de Bursa kadısının İstanbul'a gönderdiği arzda; Bursa aşçıların sefer için ordu tedarikinde sıkıntı yaşadıklarını, pek çoğunun başka yerlerden gelerek şehirde misafir statüsünde bulduklarını, kendi loncalarının fakir olduğunu o yüzden İstanbul ve Edirne'deki helvacıların aşçılara yamak yazılmaları gibi Bursa'daki kahvecilerinin de kendilerine yamak yazılmasını talep etmişlerdi. Ancak ortada bir sorun vardı. Bursa'daki attarlar loncası, kahvecilerin kendilerine daha yakın bir iş kolu olduğunu öne sürerek bu talebe itiraz etmişti. Üstelik attarların elinde kahvecilerin kendilerine yamak yazıldığını gösteren ve resmi olarak onaylanmış bir belge de vardı. Ancak Bursa kadısının düşüncesi kahvecilerin aşçılara yamak yazılmaları yönündeydi. Çünkü attarlara zaten sabuncu ve macuncular yamak olarak yazılmışlardı. Üstelik aşçıların ekonomik durumları gerçekten kötüydü. Yönetim kadınının bu görüşüne uygun hareket ederek Bursa helvacılarını aşçılara yamak olarak yazmıştı¹².

¹¹ B.O.A. MD 39/392, s.185.

¹² B.Ş.S., B.113, s.137.

Yine 12 Zilkade 1003/19 Temmuz 1595'de Bursa'da Abacı esnafı ileri gelenleri mahkemeye gelerek kendilerinin alıp sattıkları kırmızı abayı Bursa çuka arakiyecilerinin de arakiye¹³ dikip satmak için aldıklarını, aynı hammadde üzerinde iş yaptıklarından dolayı arakiyecilerin ordu akçesi ödemesi için kendilerine yamak yazılmaları gerektiğini belirtmişlerdi. Arakiyeciler ise ordu akçesini çukacılarla beraber ödediklerini ve ellerinde bu durumu gösterir hüccetleri olduğunu belirterek bu isteğe itiraz etmişlerdi. Kadı da bu belgelere ve ifadelere göre arakiyecilerin çukacılarla birlikte ordu akçesini ödemeye devam etmeleri yönünde bir karar almıştı¹⁴. İstanbul'da 15 Rebiülahir 1129/29 Mart 1717'de çilingir loncası kethüda ve ileri gelenleri ile mahkemeye gelerek, hurda fûrûşan loncasının kendilerinin yaptıkları kilitleri sattıklarını ileri sürerek kendi loncalarına yamak yazılmalarını talep etmişlerdi. Hurda fûrûşan loncası ise ordu akçesini kılıççılarla birlikte ödediklerini, onlara yamak olduklarını ifade etmişlerdi. Yapılan incelemede hurda fûrûşan loncası ve kılıççıların ordu akçesini beraber ödedikleri ortaya çıkmış, böylece çilingir esnafının talebi kabul görmemişti¹⁵. EvâsıtReceb 1168/ Nisan sonları 1755 tarihli bir belgeye göre; Galata'daki kebabçı, hoşafçı ve çorbacı esnafının kethüdâsı, zimmîler tarafından işletilen 8 bakkal dükkânında balık, bakla, nohut ve midye pilavı yapılıp satıldığını, böylece bu kişilerin aşçılara yamak olmaları gerektiğini, kendilerinden istenen 1000 akçelik ordu akçesini vermediklerini bildirmekteydi. Galata'da Balıkpazarı dışındaki 8 zimmî bakkal, divâna arzuhal sunarak, kendilerinin eskiden beri dükkânlarında nohut, balık, bakla ve ispanak pişirip zimmîlere sattıklarını, sefer zamanları da İstanbul Balıkpazarında olanlar gibi bir miktar yardım ettiklerini, bunun dışında kendilerinin herhangi bir yükümlülükleri olmadığını bildirmişler ve bu imdâdiyeden başka bir ödeme yapmayacaklarını belirten evâsıt Şaban 1153/Kasım ortaları 1740 yılında Sultan Mahmud zamanında aldıkları emr-i şerifin yenilenmesini istemişlerdi. Merkezi yönetim bakkallara yönelik bu

¹³ Arakiye, genellikle dervişlerin giydiği tiftikten yapılmış ince kühah.

¹⁴ B.Ş.S., B.12, s.237.

¹⁵ İstanbul Bâb Mahkemesi 115/50b2.

nitelikteki bir belgenin Galata kadısı tarafından zimmî bakkallara verilmesini buyurmuştur¹⁶.

12 Rebiülevvel 1151/30 Haziran 1738'de Edirne'deki kırmızı halı boyacıları ordu akçesi için paçacılar yamak olduklarını, paylarına düşen ordu akçesini onlara verdiklerini belirterek, bu yıl kasapların da bu vergi için kendilerinden talepte bulduklarını şikâyet etmişlerdi. Bunu sağlamak için kasaplar, boyacıların üretim için gerekli hammaddelerinden biri olduğu anlaşılan kestikleri sığır ve koyunların kanlarını vermemeye başlamışlardı. Elindeki kayıtları inceleyen yönetim, 1128/1716 yılındaki sefer-i hümâyûnda Edirne'den ihraç olunan orducu esnaf arasında bulunan paçacılar boyacıların yamak olduğunu belirlemiş ve sorunun boyacılar lehine çözümlenmesi yönünde Edirne kadısına emir yollamıştı¹⁷. Osmanlı seferlerinde orducu olarak usta talep edilen loncalara baktığımızda Osmanlı askerinin sefer sırasında hangi ihtiyaçlarının ortaya çıktığını anlarız. En önemli alan beslenme ile ilgili üretim yapan loncalardı. Kasaplar, ekmek pişiren habbâz, bakkal, aşçı, başçı, bozacı, balcı ve yağ yemişçiler bu gruba giriyordu. Osmanlı devleti nakit olarak topladığı avarızın, reayadan talep ettiği nüzûl ya da sürsat'ın yanında, orducuların sefere getirdikleri sermayeden de yararlanmaya çalışıyordu. Beslenmeden sonra askerlerin giyim kuşamı ile ilgili üretim yapan *hallâc*, *hayyât*, *pembedûz*, *keçeci*, *çukacı*, *bezzâz*, *kazzâz*, *çadırcı*, *çamaşırı*, *çakşırı*, *postalcı*, *pabuççu*, *çizmeci*, *haffâf*, *nalçacı*, *eskici* esnafı yer almaktadır. Askerin sefer sırasındaki kişisel temizliği sağlığı için son derece önemli olduğundan *attar*, *berber*, *hamamcı* ve *mumcular* bu alanda hizmet verirdi. Osmanlı seferine katılan binek, yük veya besi hayvanlarının sağlığı ve miktarı da en az insanlar kadar önemli olduğundan onlara yönelik iş gören loncalar da seferde yer almaktaydı. *Nalbant*, *arabacı*, *muytâb*, *sarrâc*, *semerci* ve *arpaçılar* bunlar arasında sayılabilir. Metal eşya üretimi, bakımı ve onarımı yapan *bakırcı*, *kalaycı*, *demirci* ve *kazancılar* da tespit edebildiğimiz orducu olarak seferlerde görev alan lonca mensuplarıdır. Orducu kategorisinde olmamakla beraber,

¹⁶ Ahmet Kabakoğlu, *İstanbul Külliyyâtı İstanbul Ahkâm Defterleri. İstanbul Esnaf Defterleri 1*, İstanbul Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997. s. 109-110.

¹⁷ B.O.A. Cevdet Belediye 4430.

Osmanlı ordusunun ağırlıklarını taşıyan develerin bakımı ve tedariki ile ilgili olarak mekkârî esnafını ayrı tutmak gerekmektedir¹⁸.

Bunun dışında orduculardan sadece seferlerde yararlanılmıyordu. İnşaat işlerinde çalıştırılan işçi ve ameleler ile hac yolculuklarında yolcuların ihtiyaçlarının temininde de görev alıyorlardı. 15 Cemaziyelahir 979/4 Kasım 1571'de Biga sancakbeyi Ahmed Bey nezaretinde Kemer mevkiinde inşa edilecek gemilerin inşasında görev alan neccâr, bıçkıcı ve kalafatçılar için Lâpseki kadısından sanatında mahir birer kasap, ekmekçi ve aşçının levazımlarıyla beraber Kemer'e gönderilmesi isteniyordu¹⁹. 13 Rebiülevvel 992/25 Mart 1584'de hassa-i hümâyûn'a ait kandil bahçelerinde yapılmakta olan binada çalışanlara, Üsküdar'dan yeteri kadar orducu esnaf yazıp kendilerine gereken araç gereçlerle beraber, üretim ve satış yapmaları için gönderilmeleri isteniyordu²⁰.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden yeniçeri ocağının kaldırılmasına dek uzun bir süre hizmet veren orducular, bu dönem süresince seferlerdeki askerlerin tüm lojistik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan köklü bir kurum işlevi görmüşlerdir. Sivil birer kurum olan Osmanlı loncaları devletin bu türden hizmet ve vergi beklentileriyle kısmen de olsa askeri hayatın içine çekilmişlerdir. Osmanlı loncalarının köklerini Selçuklu ahi teşkilatından alan ve ahilerde, özellikle Köseadağ yenilgisinden sonra iyice belirginleşen bu askeri fonksiyon, Osmanlı orduculuk sistemi içinde devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kendi iç dinamiklerinden ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması amacıyla kurulup değişik dönemlerde Devletin genel ekonomik değişiklikleri ile uyumluluk gösteren orduculuk kurumu, devletin iç kaynaklarının yetersiz görüldüğü anlarda ya da bu kaynakların çoğaltılıp zenginleştirilmesi amacıyla seferlerde devlet tarafından o çok ihtiyaç duyulan uzmanlık bilgisinin şehrli esnaf tarafından sağlanmasından ibarettir.

¹⁸ Ümit Ekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakliye Hayvanlarının Bakımı ve Masrafları", *Kebikeç*, 2004, Yıl:9, Sayı:17, s. 327-334.

¹⁹ B.O.A. MD 61/134, s.49.

²⁰ B.O.A. MD 52/821, s.308.

Bu kurum XVI. yüzyılda Anadolu'nun ticari canlılığa sahip olduğu varsayılan ya da ordunun sefer güzergâhı üzerinde bulunan belli başlı tüm şehirlerinden istenirken XVII. yüzyılda sadece İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerinde yoğunlaşmış görünmektedir. Görevin temeli avarız vergisine dayanmaktadır. Devletin olağanüstü durumlarda toplumun tüm vergi veren katmanlarından istediği bu verginin esnaf gruplarına uyarlanması *ordu akçesi* ile gerçekleşmektedir. Hizmet yerine nakit olarak yerine getirilen bu yükümlülük tüm esnafı kapsamaktadır. Orducu istenen hırfet gruplarına orducu olarak görev alması istenmeyen ancak öncekilere yamak yazılarak bu vergilendirme politikasına eklenen diğer hırfet grupları da dolaylı da olsa bu sisteme çekilmektedir. XVI. yüzyılda şehirlerden nefer olarak istenen ordular, XVII. yüzyılda hayme (çadır) adı altındaki birimler halinde hizmete çağrılır. Bu birim bilinen haliyle aslında tipik bir avarız hanesidir. Ele alınan konu aslında Osmanlı askeri sistemini ilgilendiriyor gibi görünse de, devletin sefer organizasyonları ile biçim alan bu askeri nitelikteki özelliğinin tüm Osmanlı toplumuna yayılmasının bir örneğini oluşturmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Cevdet Belediye 4430.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Maliyeden Müdevver Defterler (MAD) 3284.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (B.O.A.) Mühimme Defterleri (MD) 14, 35, 39, 44, 52, 58, 59, 61, 73.

Bursa Şer'iyye Sicilleri A.113, B.12, B.113.

İstanbul Bâb Mahkemesi Şer'iyye Sicili 115.

Tezler ve Yayımlanmış Eserler

Ágoston, Gábor, *Osmanlı'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları*, Yayına Hazırlayan: Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Cem Yayınevi 2 cilt, İstanbul 1995.

Aksulu, N. Melek, *Mohaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) Ve Türklerle İlgili Yazıları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Aktepe, M. Münir, "Ahmed III Devrinde Şark Seferine İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar", *Tarih Dergisi*, c. VII, sa.10, 1954, s. 17-30.

Andrzejewski, Stanislav, *Military Organization and Society*, London 1954.

Atıl, Esin, *Levnî ve Sûrname. Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*, Koçbank İstanbul 1999.

Ekin, Ümit, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakliye Hayvanlarının Bakımı ve Masrafları, *Kebikeç*, 2004, Yıl:9, Sayı:17, s. 327-334.

Emecen, Feridun M., "Haçova Savaşı 1596", *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* içinde, Timaş Yayınları 2. Baskı İstanbul 2011, s. 225-236.

Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyıl'da Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Yayınları Ankara 1995.

Ertaş, M. Yaşar, "XVIII. Yüzyıl Başlarındaki Rumeli'deki Menzillerin Askeri Fonksiyonları", *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sa.1, Manisa 1997, s. 91-98.

Ertaş, M. Yaşar, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

İşbilir, Ömer, *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İlaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

Kabakoğlu, Ahmet, *İstanbul Külliyyâtı İstanbul Ahkâm Defterleri. İstanbul Esnaf Defterleri 1*. İstanbul Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.

Kurat, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı 1123(1711)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi 2 cilt, Ankara 1951.

Kurtaran, Uğur, "Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik", *Turkish Studies*, c. 7, sa.4, 2012, s. 2269-2286.

Lindner, Rudy Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çeviren: Müfit Günay, İmge Kitabevi Ankara 2000.

Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2 cilt, Ankara 1983.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı Ordusu ve Savaş 1500-1700*, Çeviren: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

Türkmen, Mustafa Nuri, "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü Ve Esnafın Katkısı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XXII, sayı 34, Ankara 2003, s. 135-140.

Veinstein, Gilles, "Du Marché Urbain Au Marché du Camp: L'institution Ottomane des Orducu", *Dans Mélanges Professeur Robert Mantran*. Ed: Abdel Jelil Temimi, Zaghouan 1988, s.299-327.

Yılmaz, Ziya, *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, 2 cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.